

CZU: 347.65/.68(478)(091)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4011909>

EVOLUȚIA MOȘTENIRII TESTAMENTARE ÎN DREPTUL NAȚIONAL. ASPECTE ISTORICO-JURIDICE

Iulia BANARESCU

Universitatea de Studii Europene din Moldova

În prezentul articol este realizată o sinteză analitică a aspectelor istorico-juridice ale moștenirii testamentare în dreptul național. Acestea sunt studiate prin prisma coordonatelor succesiunii testamentare în dreptul privat roman, în vizor fiind luată dezvoltarea moștenirii și a succesiunii testamentare în spațiul românesc, precum și reglementările ce au stat la baza acestora elaborate în Basarabia (anii 1918-1940) și în RASS Moldovenească (anii 1924-1940). În același rând, este abordată succesiunea testamentară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1991) și în Republica Moldova (din 12.06.2003 până în prezent).

Se argumentează că, deși moștenirea testamentară este considerată o instituție statică a dreptului civil care de-a lungul timpului nu a suportat esențiale schimbări, este evident că după adoptarea și punerea în aplicare a actualului Cod civil al Republicii Moldova această instituție de drept a fost supusă unor modificări majore. De menționat în același context că după abandonarea unor reglementări lapidare ale vechiului Cod civil și suplinirea acestei materii cu unele prevederi mai detaliate, se impune ca necesară efectuarea unor studii mai aprofundate prin prisma noilor reglementări pentru a putea stabili limitele și modul de aplicare a prevederilor legale în domeniul respectiv.

Cuvinte-cheie: *moștenire testamentară, testament, voință, drept privat roman, incident, cutumiar, consimțământ, aspect legal, obiceiul pământului, vechiul drept românesc, obârșie, evoluție, testator.*

EVOLUTION OF TESTAMENTARY INHERITANCE IN NATIONAL LAW. HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

This article takes a synthetic approach to analyze the historical and legal connotations of testamentary inheritance in the National law. The templates for these connotations were the Testamentary succession coordinates from the Roman Private Law, in order to make sense of the inheritance and the Testamentary succession development in the region of Romania, including Bessarabia (between 1918-1940) and the Moldavian SSR (between 1924-1940). The Testamentary succession in the Moldavian SSR between the years of 1940-1941 and 1944-1991 and in the Republic of Moldova, dating from 12.06.2003 to present day was of great interest to the study as well.

It is argued that, although within the Civil law the collocation of Testamentary inheritance is considered a static entity that over time remained pretty much sturdy, lately it did become obvious that in the Republic of Moldova the changes made to the Civil Code gives Testamentary inheritance a new shape. In this context, after dropping a series of straight regulations from the old Civil code for more detailed ones, there was determined that it is of great importance to carry out extra studies in order to establish the framework and the applicability of the new provisions.

Keywords: *testamentary inheritance, testament, will, roman private law, incident, of customary law, consent, legal aspect, land custom, old Romanian law, end, evolution, testator.*

Introducere

Din cele mai vechi timpuri, instituția moștenirii a constituit unul dintre cele mai importante mijloace de transmitere pentru cauză de moarte a bunurilor unei persoane fizice către una sau mai multe persoane fizice și juridice în ființă, inclusiv statului.

Deoarece dreptul de moștenire este garantat de Constituția Republicii Moldova (art.46 alin.(6)), testamentul constituie actul juridic care vine să pună în valoare această libertate a testatorului de a schimba regimul juridic al bunurilor sale pentru cauză de moarte.

Rezultate și discuții

Coordonate ale succesiunii testamentare în dreptul privat roman

Dreptul privat roman a avut în alcătuire diverse principii: *de drept civil, de drept al ginților și de drept natural*. O asemenea structură rezultă din definiția dată dreptului roman de jurisconsultul Gaius: „Toate popoarele care sunt guvernate de legi sau de cutume se folosesc în parte de dreptul lor propriu, în parte de un drept comun tuturor oamenilor, iar dreptul pe care fiecare popor și l-a rânduit lui însuși îi este propriu și se numește drept

civil – *ius civile*, fiind un drept propriu cetății; dimpotrivă, ceea ce firea lucrurilor a rânduit dintre toți oamenii este păzit deopotrivă pentru toate popoarele și se numește dreptul ginților – *ius gentium*" [1], fiind un drept comun al tuturor oamenilor. Așadar, poporul roman se folosește în parte de dreptul său propriu, în parte de unul comun tuturor oamenilor.

Însă, prin *ius gentium*, ca drept al tuturor oamenilor, așa cum a fost conceput de Gaius, trebuie de înțeles, din punct de vedere științific, numai suma normelor aplicabile în statul roman, atât cetățenilor romani, cât și străinilor [2]. În ultimele secole ale Republicii, societatea romană cunoaște o pronunțată dezvoltare, ceea ce face ca vechiul drept civil formalist să evolueze spre dreptul pretorian [3], drept dominat de ideea de echitate, ceea ce va exprima în timp „măsura critică a dreptului pozitiv.”

S-a considerat [4,5], pe bună dreptate, că dreptul roman cuprinde totalitatea normelor de conduită instituite și sancționate de statul roman, constituind un sistem extrem de vast și complex, format din numeroase ramuri și instituții juridice aflate într-un continuu proces de transformare și condiționare. În toate compartimentele sale, dreptul roman, cu deosebire dreptul privat roman, se înfățișează ca fiind un punct de plecare și un sistem de referință pentru majoritatea sistemelor de drept actuale.

Cronologic, multe sisteme de drept au precedat dreptul roman (dreptul babilonian, dreptul hitit ș.a.), numai că, spre deosebire de acestea, susține Teodor Sâmbrian, „dreptul roman prezintă nu doar o importanță istorică, ci, mai ales, una practică, stând la baza tuturor legislațiilor civile moderne” [6].

Așadar, observăm că dreptul roman reprezintă substratul comun al sistemului de drept al Europei Unite și baza terminologiei juridice pentru orice jurist. În acest context se poate lesne de observat că și în materia succesiunilor și, bineînțeles, în compartimentul succesiunii testamentare rolul de suport, dar și rolul creator al dreptului roman este de netăgăduit.

Problematika esențială în materie, așa cum reglementările în materie o demonstreu, viza conceptul și natura testamentului, capacitatea testamentară, formele testamentului, cuprinsul acestuia, nulitatea în materie, problema restricțiilor privind libertatea de a testa etc. Să examinăm succint aceste noțiuni.

Conceptul testamentului în dreptul privat roman. Instituția testamentului se bucură de mai multe definiții. Astfel, Ulpian definește: „*Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio id solemnitate facta, ut post mortem nostram valeat*”.¹ La rândul său, Modestin susține că „*testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo quod quis post mortem suam freri velit*”.²

Observăm că aceste două definiții se bazează pe o serie de formulări juridice aparținând epocii republicane și subliniază caracterul solemn al testamentului. Ele nu sunt susceptibile să reliefeze ceea ce este esențial pentru testament: instituirea de moștenitor.

Vladimir Hanga susține că „testamentul este un act formal de ultimă voință, prin care o persoană își instituie un moștenitor sau mai mulți în vederea asigurării îndeplinirii după moarte a voinței sale” [8]. Alți autori definesc testamentul ca fiind un act formal prin care o persoană, numită testator, instituie în mod necesar unul sau mai mulți succesori cu scopul ca aceștia să asigure executarea voinței sale după moarte [9,10].

Toate încercările de a surprinde noțiunea de testament (și cele vechi, și cele noi) au avut rolul lor în elaborarea, mai târziu, a teoriilor cu privire la fundamentele acesteia.

În sistemul de drept privat roman prin testament se putea dispune:

- asupra modului de distribuire a bunurilor testatorilor către succesori;
- asupra îndeplinirii unor scopuri, precum dezrobirea, numirea unui tutore.

În dreptul roman, atât autorul testamentului, cât și cel care este instituit moștenitor, trebuiau:

- primul, testatorul, să aibă capacitatea de a testa;
- cel de-al doilea, moștenitorul, să fie capabil să dobândească, ca urmare a unui act de ultimă voință.

Instituitul ca moștenitor trebuia să aibă capacitatea de a dobândi ca succesori testamentar la data facerii testamentului, dar și în momentul morții testatorului.

La începuturile sale, dreptul privat roman cunoștea două forme de testament. Având în vedere multiplele războaie duse de Roma, criteriul clasificării îl constituia faptul dacă la etapa facerii testamentului statul roman se afla pe timp de pace sau în stare de război.

¹ În Reg., 20,1: Testamentul este manifestarea în cadrul legii a voinței noastre, făcută în mod solemn, ce să aibă forță după moarte.

² Modestin D., 28,1,1: Testamentul este hotărârea legală a voinței noastre cu privire la ceea ce cineva vrea să se întâmple după moartea sa.

a) Testamentul făcut pe timp de pace: Desemnat prin sintagma *calatis comitiis*, testamentul făcut pe timp de pace se făcea în fața adunărilor curiate, care se întruneau în zilele de 24 martie și 24 mai. Persoana care dorea să-și facă testamentul făcea cunoscut cuprinsul acestuia, iar adunările îl confirmau sau îl infirmau prin vot. În cazul în care se modificau normele dreptului succesoral în vigoare, un asemenea vot era, în realitate, o adevărată lege.

Potrivit Legii celor XII table, testatorul avea deplina libertate cu privire la întocmirea testamentului [11] și, potrivit lui Pompeius [12], adunările curiate se comportau ca un simplu martor colectiv la operația juridică respectivă.

b) Testamentul făcut pe timp de război: Fiind o situație specială, războiul motiva posibilitatea ca soldații să-și poată face testamentul în fața tovarășilor lor de arme, înainte ca aceștia să înceapă lupta. Un asemenea testament era desemnat prin sintagma *testamentum in procintu*.

Perfecționarea testamentului *per aes et libram* (a celui făcut pe timp de pace și a celui făcut pe timp de război) a condus la pierderea oricărei puteri a lui *familiae emptor* (adică, a dobânditorului) cu privire la bunurile testatorului. *Familiae emptor* avea doar obligația de a transfera patrimoniul adevăratului moștenitor. Formula nuncupației (*nuncupatio*) era în realitate declarația făcută de testator ținând în mână tăblițele ceramice și precizând că pe ele este înscris numele moștenitorului. Această declarație cuprindea și celelalte dispoziții testamentare.

Testamentul *per aes et libram* perfecționat presupunea două acte (operațiuni juridice), și anume: *mancipatio* și *nuncupatio*. Potrivit lui Ulpian, aceste acte trebuiau să aibă loc *uno contextu*.

Așadar, din cele de mai sus observăm că interesul societății romane viza securitatea juridică a actelor juridice ale testamentului. Iată de ce pretorul stabilea că testamentul scris trebuia înfățișat în prealabil la șapte martori spre a fi întărit cu peceti [13]. Nu era suficientă doar operația de punere a pecetilor, aceasta trebuia completată cu o altă operație: martorii trebuiau să-și treacă numele lor pe testamentul asupra căruia au pus pecetile. Numai astfel testamentul putea avea eficacitate juridică totală. Procedând așa, pretorul urmărea să elaboreze un sistem de drept succesoral sigur, eficace și pe cât posibil de formalist.

Continua perfecționare și transformare a dreptului privat roman înregistrează însă căderea în desuetudine a acestor forme testamentare în perioada Dominatului [284-305 d.H], perioadă în care acestea sunt înlocuite fie cu forme private, fie cu forme publice. Formele private derivă din testamentul *per aes et libram* și din cel pretorian, iar formele publice sunt acelea care implică întocmirea testamentelor în fața autorității de stat ori sunt date spre păstrare cancelariei imperiale.

În epoca Dominatului se formează, deci, prototipul formelor de mai târziu ale testamentului mistic, testamentului olograf și ale testamentului autentic, forme care dăinuiesc și în legislațiile moderne.

Într-o altă prezentare, formele testamentului la romani erau:

- *Testamentum calatis comitiis* (prin convocarea adunării). Este considerat cel mai vechi testament roman, chiar anterior lui *Les duo decim tabularum* (făcut pe timp de pace);
- *Testamentum in procintu*: în fața armatei gata de luptă sau în apropierea luptei (făcut pe timp de război);
- *Testamentum per aese et libram* (prin aramă și balanță): având două forme: public și secret;
- *Testamentum nuncupativ*;
- *Testamentum pretorian*;
- *Testamentum tripartitum*: apărut în epoca postclasică, în timpul împăratului Feodosiu al II-lea. Este alcătuit din trei feluri de norme: de drept civil, de drept pretorian și cele prevăzute în constituțiile imperiale;
- *Testamentum parentis inter liberos*: este testamentul făcut de părinți în favoarea copiilor din perioada împăratului Constantin. Singurele condiții cerute erau: forma scrisă, indicarea olografă a datei, indicarea numelui moștenitorului și indicarea cotei atribuite;
- *Testamentum tempore pestis*: este cel întocmit în timpul unei calamități. Acesta nu reclama condițiile speciale de formă;
- *Testamentum rui conditum* sau testamentul rural: este testamentul ce permitea ca martorii, în număr de cinci, să fie neștiutori de carte, singura condiție cerută fiind ca, după moartea testatorului, conținutul testamentului să fie stabilit prin jurământul acestora;
- *Testamentum-per-holographam scriptum* (testamentul holograf): apărut în timpul împăratului Valentin al III-lea, iar singura condiție era redactarea lui integrală, în scris, de către testator. Nu se cereau martori;
- *Testamentum apud acta conditum*: în care declarația testatorului trebuia înscrisă într-un registru de către magistrați publici sau magistrați oficiali;

- *Testamentum principi, oblatum*: cerea ca declarația testatorului să se facă la cancelaria imperială și să fie conservată într-o arhivă publică.

În ce privește corelația acestor forme apărute în epoca Dominatului cu cele de astăzi, se pot face următoarele analogii:

- lui *testamentum tripartitum* îi este analogic testamentul mistic;
- testamentului făcut sub forma unui partaj de ascendent îi este analogic testamentul olograf;
- testamentului încheiat în prezența unei autorități îi este analogic testamentul autentic.

În dreptul privat roman, dispoziția fundamentală a oricărui testament privea instituirea de moștenitor, dispoziție exprimată în sintagma *caput et fundamentum totius testamenti* (fruntea și temelia testamentului). Această dispoziție fundamentală era făcută în termeni solemni și înscrisă în fruntea (la începutul) testamentului. Nu avea importanță faptul dacă testatorul instituia unul sau mai mulți moștenitori. În acest din urmă caz testatorul putea dispune lăsarea patrimoniului fie în părți egale, fie inegale, în funcție de dorința și voința sa.

Moștenitorii instituiți pentru părți inegale puteau avea această calitate numai dacă se preciza cota fiecăruia. *Per a contrario*, dacă erau instituiți mai mulți moștenitori, testatorul făcând în privința întinderii cotelor, se înțelege că aceste cote erau egale.

Dar, pentru ca un testament să fie valabil, se cereau a fi îndeplinite anumite condiții de fond și de formă. Pe lângă necesitatea îndeplinirii acestor condiții, dreptul civil, dar și cel pretorian, obligau testatorul să aibă o atitudine explicită față de unii moștenitori, prezumtivi, atitudine ce privea fie instituirea acestora ca moștenitori, fie dezmoștenirea lor.

Practica judiciară din perioada de sfârșit a Republicii și, apoi, dreptul imperial impuneau testatorului ca o anumită cantitate de bunuri să fie lăsate, cu titlu de rezervă, celor mai apropiate rude ale sale.

Reiese că, pe această cale, însuși dreptul pozitiv impunea o serie de limite libertății de a testa.

Normele vechiului drept civil impuneau testatorului fie să instituie pe *heredes sui* ca moștenitori în/prin testamentul făcut, fie să-i dezmoștenească în termeni solemni; însă, dacă alegea cea de-a doua variantă, urmașii dezmoșteniți trebuiau identificați prin arătarea numelui. Obligația precizării numelui dezmoștenitorului privește dezmoștenirea fiilor, întrucât pentru dezmoștenirea fiicelor, nepoților, de exemplu, era suficient să se precizeze în general dezmoștenirea.

Dezmoștenirea nu poate surveni „prin tăcere” sau „prin omisiune”, ci numai ca urmare a unui act expres, care să încorporeze în el anume voința testatorului. Pe de altă parte, obligația testatorului de a face dezmoștenirea printr-un act expres era de natură să concentreze atenția acestuia asupra temeiurilor dispozițiilor sale, să chibzuiască suficient asupra faptei în sine. O asemenea hotărâre, în perioada în care testamentul se făcea în fața adunărilor populare, putea atrage atenția cetățenilor și, dacă ar fi fost nedreaptă, putea fi respinsă prin votul lor.

În acest context este de înțeles că „omisiunea” putea să-i dezavantajeze pe moștenitori. Acesta era motivul pentru care testamentul era nul dacă testatorul omitea pe unul dintre fiii săi, ceea ce atrăgea deschiderea succesiunii legale. În situația în care cel omis era o fiică sau un alt descendent mai depărtat, fără a se ține seama de sex, testamentul nu era nul, ci doar supus rectificării, stabilindu-se cota-parte din succesiunea acestora în concordanță cu ceilalți succesibili.

Pretorul a avut un rol important în așezarea dreptului succesoral pe bazele rudeniei de sânge. Drept urmare, sfera cazurilor de dezmoștenire s-a extins. Aceasta este rațiunea pentru care dreptul pretorian a impus obligația instituirii de moștenitori sau dezmoștenitori, după caz, nu doar cu privire la moștenitorii care se aflau sub puterea lui *pater familias*, ci și asupra acelor care au fost emancipați sau adoptați, dacă aceștia din urmă nu se mai aflau în familia care i-a adoptat.

Descendenții de sex masculin puteau fi dezmoșteniți numai nominal, în timp ce pentru descendenții de gen feminin dezmoștenirea putea fi generală (globală). Dacă asemenea reguli de drept nu erau respectate, sancțiunea consta în posibilitatea recunoscută moștenitorului omis de a se adresa pretorului cerând o parte egală din moștenire, egală cu cea care i s-ar fi cuvenit în calitate de moștenitor legal. O asemenea rezolvare nu afecta însă celelalte dispoziții testamentare. În perioada justiniană principiul rudeniei de sânge și rolul său în materie succesorală a căpătat în timp o importanță din ce în ce mai mare înăuntrul dreptului pretorian. Iar principiul, potrivit căruia un testament prin care nu se lasă nimic rudelor apropiate, este incompatibil cu cele mai elementare îndatoriri morale familiale. Acest principiu este o creație a practicii judiciare ca răspuns la abuzurile survenite în practica dezmoștenitorilor.

În societatea romană se obișnuia, de timpuriu, ca testatorul să lase rudelor apropiate măcar o parte din bunurile sale. Suntem în prezența unui obicei care, în timp, s-a transformat într-o adevărată obligație morală.

În perioada de sfârșit a Republicii, evoluția lucrurilor face ca, treptat, îndatoririle morale și reciproce dintre membrii familiei să slăbească în intensitate în favoarea unor interese egoiste, care uneori conduc la dezmoșteniri scandaloase. Practica judiciară percepe fenomenul și ajunge la concluzia că averea trebuie să rămână doar în marele familii, care și pe această cale pot exercita un important rol politic în statul roman. Astfel este statuat principiul, potrivit căruia prin testament nu se lasă nimic rudelor apropiate, principiu ce se află în dezacord cu cele mai elementare îndatoriri familiale.

Testamentul în dreptul privat roman putea fi nul de la început sau după întocmirea lui. Testamentul era nul de la început în situația în care cel ce l-a făcut – testatorul – era incapabil. Astfel spus, testamentul era nul de la început dacă testatorul nu avea capacitatea de a face un testament ori dacă nu s-au respectat formalitățile cerute de lege. Tot astfel era considerat și testamentul în care lipsea instituirea de moștenitor, pentru că aceasta era dispoziția fundamentală pentru un asemenea act juridic.

După întocmirea lui, testamentul era considerat nul în una dintre următoarele situații:

a) dacă a fost revocat de către testator. Revocarea putea avea loc:

- ca urmare a întocmirii unui nou testament;
- prin distrugerea materială a acestora;
- ca urmare a unei declarații care trebuia să respecte anumite condiții:

b) în ipoteza în care testatorul suferea, ceea ce se chema o *capitis deminutio*. Această ipoteză nu privea și cazul căderii în prizonierat a testatorului;

c) dacă după întocmirea testamentului se năștea un copil al testatorului, și dacă acesta, ca urmare a obligației impuse de lege potrivit căreia, sub pedeapsa nulității, pater familias era ținut fie să instituie unul sau mai mulți moștenitori, fie să dezmoștenească pe copiii săi;

d) în situația în care niciunul dintre instituții ca moștenitori nu acceptau succesiunea, se considera că testamentul nu produce efecte și, prin consecință, nu putea fi înțeles. Este urmarea firească a faptului că instituirea de moștenitori era considerată în dreptul privat roman ca fiind dispoziția fundamentală a testamentului.

În dreptul privat roman testamentul avea următoarele caracteristici [14]:

- testamentul era un act *iuris civilis*, pentru că era accesibil numai cetățenilor romani;
- testamentul era un act esențialmente personal, deoarece voința testatorului putea fi manifestată numai personal, și nu prin intermediul altei persoane;
- testamentul era un act formal, pentru că presupunea respectarea *ad validitatem* a formelor anume prevăzute de lege;
- testamentul era un act *mortis causa*, pentru că producea efecte numai după moartea testatorului;
- testamentul era un act juridic unilateral, întrucât era opera, „fructul unei singure voințe” – a testatorului. Altfel spus, era necesară și suficientă numai voința acestuia;
- testamentul era un act revocabil, pentru că testatorul putea reveni oricând asupra lui, schimbându-și intenția prin una dintre modalitățile arătate deja.

Deci, construcția juridică romană a instituției juridice a testamentului, considerată la apogeul ei de dezvoltare, a fost atât de bine realizată, încât în legislațiile moderne sunt puține elemente care se abat de la ceea ce dreptul privat roman a reușit să facă în materie. Așa că acesta a devenit construcție model, punct de plecare și sistem de referință pentru mai toate sistemele naționale de drept modern.

Dezvoltarea moștenirii și succesiunii testamentare în spațiul românesc

Pentru a observa evoluția succesiunii, de-a lungul timpului, în spațiul românesc, este necesar să examinăm pas cu pas fiecare perioadă istorică.

Perioada antică (sec. IV î.e.n. – III d.H.) se caracterizează prin aceea că în domeniul succesiunii predomină dreptul nescris, datorită cărui fapt averea se transmitea prin moștenire în cadrul familiei prin dispozițiile orale – testamentul cu „limbă de moarte”. Odată cu instalarea stăpânirii romane în Dacia, pe lângă dreptul local nescris a început să se aplice și dreptul roman scris. Încă Herodot scria că feciorii pot primi „parte din averea părintelui” [15].

După retragerea din Dacia a autorităților și trupelor romane, dacii romanizați în sec. IV-VIII păstrează fundamentul latin, conviețuind în obști sătești, iar în sec. IX-X reușesc să unifice obștile în care locuiau și să creeze „țările”. Odată cu formarea țărilor au fost preluate normele vechi, dar, totodată, au fost implementate

și altele noi, care s-au adăugat la cele existente și împreună au format „Legea țării”. „Legea țării” recunoștea proprietatea privată, aceasta putând fi transmisă în moștenire atât prin lege, cât și prin testament.

Testamentul, conform vechilor tradiții, se făcea de asemenea în formă orală, în cadrul rudelor. Dacă nu se făcuse dispoziție testamentară, atunci, conform „Legii țării,” se făcea moștenire legală [16]. Astfel, în dreptul civil s-au păstrat unele norme vechi, dar au apărut cu timpul și norme noi, ceea ce a conferit o originalitate deosebită dreptului românesc, legii țării.

Ca orice altă instituție de drept, succesiunea a avut la originile sale anumite reguli care reglementau ordinea și modul de moștenire caracteristice pentru o anumită perioadă. Inițial, normele succesoriale erau orale, invocate sub formă de obicei sau cutumă [17] – izvor începător al dreptului [18] oricărui popor și cel mai bun interpret al legii, regulă care s-a format treptat printr-o aplicare îndelungată și dominantă în scopul satisfacerii nevoilor și aspirațiilor grupărilor sociale. Ceva mai târziu, pe măsură ce puterea de stat se va întări, obiceiul va ceda locul legii scrise.

La momentul constituirii statului moldovenesc independent, populația lui acționa deja de multă vreme în relațiile sale conform obiceiurilor juridice, care erau în mod firesc formate parțial din obiceiuri geto-dacice, parțial din norme de drept roman, care se modificau odată cu evoluția vieții [19].

Izvoarele principale ale dreptului succesoral erau cuprinse în sistemul dreptului necodificat, numit de unii autori „Obiceiul pământului”, totalitate unică de reguli pe care poporul moldovenesc le-a utilizat „până la mijlocul secolului XVII” [20] și care s-au modificat lent pe parcursul anilor, dar „de regulă, numai în acea direcție, care nu contravenea dezvoltării firești” [21] a întregii societăți.

Pentru juriștii tuturor timpurilor și țărilor temeiul dreptului l-au format atât legea, cât și obiceiul [22], izvoarele dreptului trecut căutate atât în dreptul nescris, cât și în legea scrisă: „*Constant autem fuis nostrum quo utimur aut ex scripto aut ex nopscripto*” – spunea Gaius. Dreptul scris rezultă dintr-o „declarație de voință manifestată de puterea legislativă stabilită într-un anumit moment; dreptul cutumiar este acela care nu a făcut obiectul unei promulgări” [23].

Testamentul scris purta denumirea de *diată* și, uneori, de *scrisoare*, *carte*, *zapis* sau *isvod*. Testatorii proveneau din toate clasele sociale; astfel, se întâlnesc dispoziții testamentare ce aparțineau unor țărani, dispoziții ce trădează dragostea lor profundă pentru moșie, dispoziții formulate de voievozi din care reiese adâncul lor patriotism și, nu în ultimul rând, se întâlnesc *diate* întocmite de monarhi ce poartă semnul credinței dumnezeiești.

În perioada de început a vechiului drept succesoral, testamentele din Țările Române, *diata*, au avut un rol important ca mijloc de asigurare a persoanelor care succedau averea celor ce doreau să o lase unor persoane anumite, după ce nu vor mai fi. Pentru validitatea sa, *diata*, fiind un act solemn, trebuia să îndeplinească următoarele condiții: să fie semnată sau să se fi pus de către testator degetul sau pecetea; să fie datată; să fie asistată la întocmirea ei de martori.

În situația în care testatorul era o persoană neștiutoare de carte, testamentul era semnat de persoana care, de altfel, era și scriitoarea testamentului. În schimb, dacă testatorul era grav bolnav, *diata* se iscălea, de regulă, de către preoți.

Tot în această perioadă apare dreptul la moștenire, așa-numit „partea sufletului”, care desemna o fracțiune din patrimoniul testatorului, rezervată cu precădere rudelor, cu scopul de a acoperi toate cheltuielile intervenite după decesul testatorului. Existența „părții sufletului” era motivată de dorința testatorului ca după moartea sa să se respecte credința ortodoxă de a i se face pomeni, parastase sufletului său [24].

Executorul testamentar era întâlnit în vechile înscrisuri testamentare; acesta era o persoană de încredere pe care testatorul o împuternicea cu îndeplinirea dispozițiilor sale testamentare. În vechiul drept românesc, executorul testamentar a fost cunoscut sub denumirea de *epitrop* sau *clironom*. Pentru îndatoririle realizate executorii testamentari beneficiau de o anumită remunerație.

De menționat că, potrivit normelor obiceiului pământului, unele chestiuni privitoare la moștenire [25,26] se soluționau chiar și după apariția reglementărilor scrise – testamente, donații, putere părintească, donații etc.

Sucesiunea testamentară în acte scrise. Pentru perioada secolului XIV – mijlocul secolului XVI apar izvoarele de drept scrise și nescrise. În această perioadă are loc recepția romano-bizantină, astfel că au fost preluate *Hexabiblu* lui Armenopol, *Syntagma* lui Matei Vlastarel, *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos ș.a., care cuprindeau dispoziții și cu privire la succesiuni. Acestei perioade îi este caracteristică existența a două forme de succesiuni: cea legală și cea testamentară.

În perioada regimului turco-fanariot (sec. XVII – începutul sec. XIX), o tot mai mare importanță are legea scrisă, în primul rând legislația domnească, cu toate că este folosit și dreptul cutumiar. Sunt emise un șir de

hrisoave, pe lângă care continua să se aplice *Hexabiblu* lui Armenopol, *Syntagma* lui Matei Vlastares, *Prohironul*, *Basilicalele*.

În continuare vom încerca să surprindem instituția succesiunii testamentare în vechiul drept românesc scris, menționând legiurile scrise în ordine cronologică în care au apărut și căutând să constatăm măsura în care acestea au acordat atenție materiei testamentului.

Pravilniceasca condică a lui Alexandru Ipsilante. Pravilniceasca condică a lui Alexandru Ipsilante, sau micul Manual de legi, a apărut în Muntenia, în anul 1780, și conține în materie testamentară dispoziții în legătură cu condițiile necesare pentru valabilitatea unui înscris testamentar, nulitatea diatei și alte mențiuni, care, de altfel, coincid cu cele prevăzute în pravilele anterioare.

Pravila lui Vasile Lupu. Pravila a apărut în anul 1646 [27], în Moldova, și conținea cu precădere norme de drept penal, de drept agricol și norme de drept canonic. Materia dreptului civil este mai puțin numeroasă și reglementa unele chestiuni privind dreptul familiei, în care se făcea o clasificare a bunurilor persoanelor (obrazelor), fiind reglementată succint materia obligațiilor [28].

Cartea românească de învățătură cuprinde puține dispoziții cu privire la limba de moarte și la diată. Cu privire la limba de moarte (testamentul oral, testamentul nuncupativ) în Pravilă se prevede că un om la moartea sa „va lăsa cu limbă de moarte mult mai puțin ce va avea, oricui va vrea el, acela poate singur cu voia sa, fără de giudeț, să-și ea acea rămășiță, fără nici o sminteală și fără nici o certare”.

Pravila cea Mare a lui Matei Basarab. În 1652 a apărut Pravila cea Mare a lui Matei Basarab [29], cunoscută și sub denumirea de Îndreptarea legii. În Pravilă sunt cuprinse dispoziții cu privire la instituția limbii de moarte. În ea se fac mențiuni referitoare la capacitatea de exercițiu a testatorului, condiție esențială a valabilității actului juridic, stabilindu-se și vârsta de la care cineva avea dreptul să testeze: 14 ani pentru bărbați și 12 ani pentru femei. În Pravilă era confirmată posibilitatea testatorului de a revoca înscrisul testamentar. Așadar, testatorul putea revoca diata, prin revenirea asupra primei hotărâri și întocmirea unei alte diate. Ultima diată întocmită avea drept consecință anularea tuturor prevederilor constituite în înscrisul testamentar anterior, căci succesiunea testamentară era guvernată de principiul valabilității ultimei manifestări de voință.

Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat. Promulgat la 28 decembrie 1785, Sobornicescul Hrisov stabilea că proprietarii de terenuri, pentru a le vinde, trebuiau să înștiințeze rudele, într-o anumită ordine/succesiune, iar uneori chiar și vecinii, și doar în cazul în care aceștia refuzau să cumpere lotul el putea vinde liber oricărui pământul.

Sobornicescul Hrisov a avut o întrebuințare îndelungată, fiind completat de câteva ori, suportând mai multe ediții. A fost eliminat din viața juridică a românilor abia la 1 decembrie 1865 prin punerea în vigoare a Codului civil al lui Alexandru Ioan Cuza [30].

Hexabiblu lui Armenopol. Această culegere de legi, întocmită de un judecător grec pe nume Constantin Armenopol (Harmenopulos 1320-1383), cuprindea șase cărți (de unde a și căpătat denumirea de Hexabiblu) și era o prescurtare a legilor greco-romane.

Istoricii consideră anul 1345 drept an al întocmirii acestei colecții. Cartea a V-a, intitulată „Despre testamente”, cuprindea XII titluri și articole (de la 1589 la 1972), în care se reglementa: despre diata celor de sine stătător; despre diata celor sub putere; despre diata celor slobozi; despre diata episcopilor și monarhilor; despre desființarea diatei; despre jalba pentru diata nedreaptă; despre codici; despre moștenitori; despre falcide; despre lăsări prin diate sau legat; despre epitroni; despre aceea când creditorii pot să cheme în judecată pe moștenitorii mortului [31].

Codul lui Donici. Juristul moldovean Andronache Donici publică în anul 1814 la Tipografia Mitropoliei din Iași o culegere de legi cunoscută sub denumirea de Manualul juridic al lui Andronache Donici sau, cel mai des, Codul Donici³.

Codul Donici este structurat în 42 de capitole, cuprinzând 509 paragrafe, fiind precedat de o introducere. Manualul privește în totalitate materia dreptului civil și de procedură, cu excepția capitolului 41, intitulat „Pentru pricini de vinovății”, care cuprinde dispoziții de drept penal.

Moștenirea, potrivit Codului, putea fi transmisă ca și mai înainte, prin testament sau prin lege. Testamentele puteau fi atât scrise, cât și verbale și era necesar un număr de martori la alcătuirea lor. Libertatea testamentară

³„Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile, spre înlesnirea celor ce să îndeletnicesc întru învățatura lor, cu trimiterea către cartea, titlul, capul și paragraful împărăteștilor pravile. Acum întâi tipărită cu pozvolenia Prea Înaltului Domn și Stăpânitoriu Moldaviei Scarlat Alexandru Calimach vovod. Și cu blagoslovenia preaosfințitului Mitropolit al Moldaviei chirio Veniamin. Alcătuită cu osteneala și osărdia de boiariul Moldaviei Andronachi Donici, Iași, 1814. În tipografia sfintei Mitropolii.” Iași: 1814. 182 p.

era destul de mare, testatorul putând dispune liber de 2/3 din avere, iar 1/3 urma să fie lăsată moștenitorilor de gradul I, adică copiilor.

În materie testamentară Codul Donici a cuprins mai multe dispoziții decât celelalte pravile [32]. Conform Manualului juridic, testatorul era liber la împărțirea averii, fiind totuși obligat să lase ceva fiecăruia din moștenitori, adică averea putea fi liber testată cu condiția respectării rezervei⁴.

Codul lui A.Donici a fost consultat și aplicat în justiția din Principatul Moldovei până la 1 octombrie 1817, când a fost pus în vigoare Codul civil Scarlat Calimach. Dar și după această dată Codul Donici a fost folosit, deoarece era scris românește, editat fiind de mai multe ori, la 1858 [33].

Codul civil român. Codul civil a fost sancționat de domnitor la 26 noiembrie 1864. Codul a fost redactat după sistemul instituțional, era structurat în 3 cărți și cuprindea 1914 articole.

În Cartea a III-a „*Despre diferitele moduri prin care se dobândește proprietatea*” este reglementată materia succesiunilor. Codul s-a aplicat în partea de Sud a Basarabiei între 1864 și 1868, dar și în întreaga Basarabie.

Sucesiunea testamentară în Basarabia (1812-1918). La începutul secolului al XIX-lea are loc anexarea Basarabiei la Rusia⁵. Potrivit Regulamentului administrării provinciei Basarabia din 1818, în domeniul dreptului civil se aplicau legile locale ale Basarabiei. Însă, unele prevederi ale legilor locale au fost înlocuite cu legislația rusă, de exemplu: a început să se afirme principiul masculinității la moștenire și chiar al majoratului; a fost desființat dreptul soțului de a administra averea totală, introducându-se normele dreptului rus, conform cărora soțul trebuia să aibă procură de la soție în această privință; au fost introduse normele rusești privind tutela, conform cărora persoana de la vârsta de 17 ani avea drepturi în administrarea averii; a fost suprimat beneficiul de inventar, fiind aplicată regula potrivit căreia moștenitorul care a acceptat moștenirea răspunde față de creditorii testatorului și cu averea sa, deoarece nu există beneficiu de inventar.

Reglementarea succesiunii testamentare în Basarabia (anii 1918-1940) și în RASS Moldovenească (1924-1940)

Sucesiunea testamentară în Basarabia (1918-1940). După unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918 s-a pus problema unificării legislative, deoarece către acel moment existau diferite sisteme de guvernare, administrare și de drept în Basarabia și în Vechiul Regat. Unificarea legislativă a fost precedată de o cercetare prealabilă a necesităților juridice locale, de o punere în concordanță a legislației române cu aceste nevoi.

Extinderea prevederilor dreptului civil s-a efectuat prin Decretul-lege nr.2743 din 2 iulie 1919, pentru aplicarea unor dispozițiuni ale Codului civil, a procedurii civile din legea judecătorilor de ocoale din Vechiul Regat [34]. Prin Decretul - lege nr.4794 din 12 noiembrie 1919 s-a dispus aplicarea dispozițiunilor asupra desfacerii căsătoriei, asupra celei de a doua căsătorii și asupra despărțeniei [35].

Codul civil român a fost extins în întregime în Basarabia în anul 1928 potrivit Legii nr.36 pentru extinderea în Basarabia a unor dispozițiuni din legislația Vechiului Regat [36].

Sucesiunea testamentară în RASS Moldovenească (1924-1940). Între anii 1924 și 1940 în RASSM se aplicau actele normative ale Ucrainei și ale Uniunii Sovietice.

Potrivit Codului civil al Ucrainei pus în vigoare în februarie 1923 și extins în RASS Moldovenească în 1940, moștenitorii erau soțul supraviețuitor, descendenții (copii, nepoți, strănepoți) și persoanele inapte de muncă sau neavute care au fost întreținute de testator nu mai puțin de un an până la moarte. Dreptul succesoral prevedea succesiunea legală, testamentară și rezerva succesorală.

Libertatea testării a fost limitată considerabil, deoarece nu era permisă transmiterea prin moștenire a averii persoanelor străine, care nu erau moștenitori conform legii. A fost stabilit un impozit de pe averea care trecea prin moștenire. Astfel, în domeniul civil au început să se aplice normative prevăzute de legislația civilă a URSS și a Ucrainei, iar în domeniul succesiunilor, pentru a nu reinvia proprietatea privată, s-a interzis transmiterea prin moștenire a averii ce depășește valoarea de 10000 mii ruble. Avera ce depășea această limită era trecută în vistieria statului. Libertatea testării a fost limitată considerabil, deoarece nu era permisă transmiterea prin

⁴ Pentru unele spețe asupra valorii Codului Donici în materie testamentară *a se vedea*: Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fondul 1437, inventarul 1.

⁵ Asupra evoluției aplicării izvoarelor de drept privat în Basarabia *a se vedea*: M.TAȘCĂ. *Izvoarele dreptului privat în Basarabia*: teză de doctorat, www.cnaa.acad.md; De asemenea, O.ПЕРГАМЕНТ. *Приданое по Бессарабскому праву. Опыт комментария законов Арменопула и Донича.*— Одесса: Тип. Акционерное Южно-Русского Общества Печатного Дела, 1901. 145 p.; O.ПЕРГАМЕНТ. *Спорные вопросы Бессарабского права. Опыт комментария законов Арменопула и Донича.* Одесса: Тип. Акционерное Южно-Русского Общества Печатного Дела, 1905. 65 p.

moștenire a averii persoanelor străine care nu erau moștenitori conform legii. În 1926 este lichidată limita de 10000 ruble, permițându-se transmiterea averii prin testament oricăror persoane, statului și organelor de partid și sindicale, dar s-a stabilit o rezervă succesorală pentru descendenții minori – $\frac{3}{4}$ din cota care le revenea ca unor moștenitori legali. Impozitul pe averea moștenită era de la 50% până la 90% [37].

După anul 1928, vârsta testării averii a fost instituită la 18 ani, însă puteau dispune prin testament și minorii de la 16 la 18 ani – în mărime de $\frac{1}{2}$ din bunurile de care, conform legii, putea dispune un major. De regulă, testamentul conținea dispoziții privitoare la potențialii moștenitori și ordinea de succesiune a patrimoniului. Însă, el putea conține și alte dispoziții.

Sucesiunea testamentară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1991) și în Republica Moldova (din 12.06.2003 până în prezent)

Cu începere de la 1940, în teritoriul dintre Prut și Nistru au fost aplicate, pentru o perioadă de peste 60 de ani, trei tipuri de legislații, unele diferite după concept, care au denaturat într-un fel vechiul drept aplicat aici. Aceasta se referă și la materia succesiunilor și a testamentului.

Codul civil al RSS Ucrainene. La 14 decembrie 1940, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a dispus punerea în aplicare în RSS Moldovenească a codurilor „penal, procesual penal, *civil* (s.n.), procesual civil, al muncii și familiei și a actelor stării civile ale RSS Ucrainene” [38].

De menționat că odată cu reinstaurarea administrației românești în anul 1941, în perioada iulie 1941 – august 1944 în Basarabia s-a aplicat din nou Codul civil român de la 1864. După luna august 1944 autoritățile sovietice au aplicat în continuare Codul RSS Ucrainene.

Codul civil al RSS Moldovenești. La 26 decembrie 1964 Sovietul Suprem al RSS Moldovenești a votat Codul civil al RSS Moldovenești, hotărând punerea lui în aplicare de la 1 iulie 1965 [39]. Acest Cod civil era alcătuit din 8 titluri și 603 articole și trata chestiunile cu privire la proprietate, obligațiuni, dreptul de autor, raționalizator, inventator, dreptul succesoral (ultimul prevedea atât moștenirea legală, cât și cea testamentară).

Conform succesiunii testamentare, orice cetățean putea lăsa prin testament toate bunurile sale sau o parte din ele (inclusiv mobilierul obișnuit din casă și obiectele de uz casnic) unei sau mai multor persoane, atât celor care fac parte, cât și celor care nu fac parte din cercul moștenitorilor legali, precum și statului sau diferitelor organizații de stat cooperatiste sau obștești.

Testatorul putea lipsi prin testament de dreptul de succesiune pe unul, pe câțiva sau pe toți succesorii legali. El avea dreptul să indice un alt moștenitor, pentru cazul când moștenitorul indicat de el înceta din viață înainte de deschiderea succesiunii sau dacă nu i-a acceptat-o (substituirea moștenitorului).

Dreptul la o cotă obligatorie din succesiune prevedea că minorii sau copiii incapabili de muncă ai celui ce a lăsat moștenirea (inclusiv cei înfiați), precum și soțul și părinții (înfietorii) incapabili de muncă, dar și cei care erau întreținuți de defunct, moștenesc, independent de conținutul testamentului, cel puțin două treimi din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia dintre ei în caz de succesiune legală (cotă obligatorie). La stabilirea mărimii cotei obligatorii se ținea seama și de valoarea bunurilor succesoriale, formate din mobilierul obișnuit din casă și obiectele de uz casnic.

Testatorul putea pune în sarcina moștenitorului testamentar executarea vreunei obligații (legat) în folosul unei sau mai multor persoane (legatari) care dobândesc dreptul de a cere executarea ei. Legatari puteau fi atât persoanele care făceau parte din categoria moștenitorilor legali, cât și persoane care nu intrau în categoria acestor moștenitori. Moștenitorul trebuia să execute legatul privind bunurile succesoriale ce au trecut la el în limite reale, scăzându-se datoriile defunctului ce cădeau asupra cotei lui. Dacă moștenitorul testamentar însărcinat cu executarea legatului avea dreptul la o cotă obligatorie în succesiune, el executa legatul numai în măsura în care valoarea bunurilor succesoriale ce au trecut la el depășea cota lui obligatorie.

Dacă moștenitorul care era obligat să execute legatul murea înainte de deschiderea succesiunii sau dacă moștenitorul nu accepta această succesiune, obligația de a executa legatul trecea asupra celorlalți moștenitori care au primit cota lui.

Testamentul trebuia să fie întocmit în formă scrisă cu indicarea locului și datei întocmirii, să fie semnat cu mâna proprie a testatorului și autentificat pe cale notarială. Dacă testatorul, din cauza unor defecte fizice sau a unei boli, nu putea semna cu propria mână, atunci pentru dânsul, la rugămintea lui, îl putea semna o altă persoană în prezența notarului sau a unei alte persoane cu funcție de răspundere, care avea dreptul de a autentifica testamentul, și în prezența a cel puțin doi martori, care de asemenea își puneau semnătura pe testament.

Se asimilau cu testamentele autentificate pe cale notarială testamentele cetățenilor aflați pentru tratament în spitale, care erau autentificate de medicii șefi sau locțiitorii lor; testamentele cetățenilor aflați în călătorie cu navele maritime – autentificate de căpitanii acestor nave; testamentele militarilor și ale persoanelor aflate în locurile de deținere care de asemenea erau autentificate de șefii acestor instituții.

Testatorul putea modifica sau anula oricând testamentul făcut de el. Iar testamentul posterior desființează testamentul anterior în întregime sau în măsura în care îi este contrar. Testatorul putea anula testamentul printr-o cerere depusă la biroul notarial unde a fost deschisă succesiunea, locul de păstrare a testamentului. Testamentul putea fi executat de moștenitorii desemnați în cuprinsul lui sau testatorul putea însărcina cu executarea testamentului o persoană pe care o va indica în testament numită *executor testamentar*, care era făcută chiar pe testament. În acest caz se cerea consimțământul executorului, care se va exprima printr-o mențiune făcută chiar pe testament, sau printr-o declarație anexată la testament. Executorul testamentar avea dreptul să săvârșească toate actele necesare pentru executarea testamentului. El avea dreptul la compensare, pe contul succesiunii, a cheltuielilor suportate de el în legătură cu păstrarea bunurilor succesoriale și cu administrarea lor. După executarea dispozițiilor testamentare, executorul testamentar era obligat să prezinte moștenitorilor, la cererea lor, o dare de seamă.

Pe parcursul vieții testatorul putea oricând modifica, revoca ori anula testamentul făcut de el. Pentru a dobândi succesiunea, moștenitorul trebuia s-o accepte în termen de șase luni din ziua deschiderii succesiunii; pentru aceasta, succesorul depunea la organul notarial al locului deschiderii succesiunii o declarație de acceptare a ei. Tot în decursul termenului de șase luni din ziua deschiderii succesiunii, moștenitorul legal sau testamentar avea dreptul să renunțe la succesiune.

Codul civil al Republicii Moldova. La 6 iunie 2002 a fost adoptat noul Cod civil al Republicii Moldova care a intrat în vigoare la 12.06.2003 [40]. Acesta era alcătuit din 5 cărți și cuprindea 1624 de articole, Cartea a patra (art.1432-1575) fiind consacrată dreptului succesoral.

Adoptarea Codului civil al Republicii Moldova a dus la apariția unor noi instituții de drept succesoral, care nu aveau un sediu juridic stabil și fix. Reglementările ce se referă la succesiuni au fost adoptate respectându-se principiile constituționale privind dreptul la proprietatea privată și libertatea testamentară, aceste drepturi fiind garantate.

Principala noutate introdusă de Codul civil este că succesiunii testamentare i se acordă prioritate față de succesiunea legală, ultima având doar o funcție de suplینire, normele ei fiind aplicabile în cazul când persoana nu a dispus prin testament.

Testamentul produce efecte juridice numai după moartea testatorului și numai dacă este întocmit în formele prevăzute limitativ de lege. Au fost stabilite noi forme testamentare, care nu au fost prevăzute în legislația anterioară. Astfel de forme sunt *testamentul olograf*, scris în întregime personal, datat și semnat de testator, și *testamentul mistic* (secret) – scris în întregime, datat și semnat de testator, strâns și sigilat și apoi prezentat notarului care aplică pe plic inscripția de autentificare și îl semnează împreună cu testatorul.

De asemenea, Codul civil prevede și forma *testamentului autentificat notarial*, precum și a celui *asimilat cu cel autentificat notarial*. Aceste noi forme testamentare, pe lângă avantajele pe care le au, suferă și de diferite dezavantaje, pentru care au fost criticate de practicieni.

Codul civil al Republicii Moldova a lărgit limitele libertății testamentare. Astfel, a fost modificată lista persoanelor care au dreptul la rezerva succesorală, aceasta fiind acordată succesiorilor de clasa I inapți de muncă (fiind excluși cei întreținuți de testator). A fost micșorată cota moștenitorilor rezervatari de la 2/3 la 1/2 din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală. Au fost înlăturate neajunsurile în reglementarea succesiunii testamentare care existau în legislația anterioară.

Codul civil al Republicii Moldova prevede, într-un capitol aparte, procedura modificării, revocării și anulării testamentului. Codul prevede și executarea testamentului; în scopul executării întocmai a dispozițiilor testamentare, testatorul poate desemna prin testament unul sau mai mulți executori testamentari, atât dintre moștenitorii testamentari, cât și dintre persoanele care nu sunt moștenitori. În ultimul caz, este nevoie de acordul executorului testamentar, acesta exprimându-l în scris pe testament sau în cererea anexată acestuia.

În privința legatului, Codul civil din 1964 prevedea numai un articol, iar Codul civil nou a lărgit această instituție, acordându-i mai multă atenție. Conform prevederilor Codului civil al Republicii Moldova, testatorul poate acorda prin testament unei persoane avantaje patrimoniale fără a o desemna în calitate de moștenitor. Obiect al legatului poate fi transmiterea către cel ce recepționează legatul (legatar) în proprietate, folosință

sau cu un alt drept real a bunurilor care fac parte din patrimoniul succesoral, obținerea și transmiterea către el a bunurilor care nu fac parte din moștenire, îndeplinirea unei anumite munci, prestarea de servicii și altele. Iar moștenitorul însărcinat cu executarea legatului îl execută în limitele valorii patrimoniului testat. Legatarul nu răspunde pentru datoriile testatorului în fața creditorilor defunctului; de creanțele care există răspund moștenitorii testamentari.

În testament, testatorul este în drept să substituie succesorul desemnat, dacă acesta din urmă decedează până la deschiderea moștenirii, nu acceptă sau renunță la moștenire sau este privat de dreptul la moștenire. Testatorul poate dezmoșteni pe unul, pe câțiva sau pe toți moștenitorii legali și nu este obligat să motiveze acest fapt. Iar persoana dezmoștenită prin dispoziție testamentară expresă nu poate deveni moștenitor legal asupra părții netestate din avere și nici asupra cotelor-părți la care au renunțat moștenitorii testamentari.

Totodată, menționăm că schimbările economice și sociale care au avut loc în ultimii 15 ani au generat premise reale pentru perfecționarea și renovarea legislației naționale și, în primul rând, a pilonului legislativ de bază – Codul civil al Republicii Moldova (L.1107/2002), care în acești ani a suferit unele modificări și completări, fiind republicat în temeiul Legii nr.133 din 15.11.2018. Scopul acestor modificări este de a moderniza dreptul privat al Republicii Moldova, conform tendințelor europene și internaționale în materie de a face legislația civilă mai exactă și mai previzibilă, de a reglementa mai bine drepturile persoanei și limitele acestora, de a proteja mai bine valabilitatea contractelor, de a responsabiliza administratorii persoanelor juridice de drept privat etc. Dreptul succesoral de asemenea a suferit schimbări și modificări esențiale.

La etapa actuală, materia dreptului succesoral național, prin bogăția și complexitatea problematicii sale, continuă să fie o provocare pentru juriști. În plus, integrarea europeană și frecvențele modificări legislative supun dreptul succesoral unor ample și inerente reconsiderări juridice.

Astfel, putem constata că importanța succesiunii testamentare pe parcursul evoluției istorice a crescut, fiecare perioadă reușind, mai mult sau mai puțin, să prezinte noi posibilități de realizare a acesteia. După cum am observat, s-a trecut de la forma orală la cea scrisă, s-au stabilit anumite forme de testament, au fost determinate persoanele care sunt cu capacitate succesorală, precum și condițiile de dezmoștenire, de revocare și de nulitate a testamentului. Considerăm că aceste evoluții nu au făcut decât să permită legiuitorului nostru să stabilească împrejurările optime în care poate să se realizeze succesiunea testamentară și să creeze niște condiții destul de reușite, de care să se bucure orice persoană care dorește să întocmească un testament.

Concluzii

Din punct de vedere cronologic, în teritoriul dintre Prut și Nistru, care pe parcursul timpului a făcut parte din teritoriile a cinci state (Principatul Moldova – până la 1812, Imperiul Rus – între 1812 și 1917, Principatele Române Unite – partea de Sud a Basarabiei între 1856 și 1878, Republica Democratică Moldovenească – între 1917 și 1918, Regatul României – 1918-1940, Uniunea Sovietică – 1940-1941 și 1944-1991 și Republica Moldova după 1991) s-au aplicat câteva sisteme de drept (dreptul roman, feudal românesc, rusesc, românesc contemporan, dreptul sovietic și dreptul civil al Republicii Moldova), unele dintre care au modificat esențial trăsăturile caracteristice succesiunii testamentare. Deși esența succesiunii testamentare a fost păstrată, puține dintre prevederile vechi au rămas în vigoare, modificându-se esențial atât procedura, cât și subiecții și ordinea accederii la succesiune.

Referințe:

1. GAIUS. *Instituțiunile [dreptului privat roman]* / Traducere, studiu introductiv, note și adnotări de Aurel N. Popescu. București: Editura Academiei Române, 1992, p.64.
2. *A se vedea:* Mitteis, Privatrecht, p.62-65.
3. HANGA, VI. *Drept privat roman*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p.18.
4. MOLCUȚ, E., OANCEA, D. *Drept roman*. București: 1995, p.5.
5. COCOȘ, Ș. *Drept roman*. București: Fundația România de Măine, 2000, p.5.
6. SÂMBRIAN, T. *Drept roman*. Craiova: Helios, 2001, p.19.
7. HANGA, VI. *Op. cit.*, p.239.
8. HANGA, VI., JACOTĂ, M. *Drept privat roman*. București: 1964, p.204.
9. MOLCUȚ, E., OANCEA D. *Op. cit.*, p.138.
10. ȚAPU, R. Scurte considerații asupra obârșiei de a testa. În: *La Revue des Sciences Juridiques*, 2000, nr.18, p.287, 288.
11. SÂMBRIAN, T. *Op. cit*, p.182.

12. SÎMBRIAN, T. *Op. cit.*, p.188, 189.
13. GAIUS, 2, 103.
14. SĂMBRIAN, T. *Op. cit.*, p.187.
15. BANTUȘ, I. BANTUȘ, M. *Istoria Statului și Dreptului în Republica Moldova*. Chișinău: Reclama, 2001, p.30.
16. ARAMĂ, E. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Reclama, 2003, p.22.
17. FIROIU, D. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976, p.60.
18. *Pravila Moldovei din vremea lui V.Lupu/ Legi vechi românești și izvoarele lor*. Vol.I. București: Tipografia Institutului de arte Grafice Carol Golb, 1912.
19. АРАМЭ, Е. *Эволюция правовых институтов средневековой Молдовы (XV-XVIII в.в.)* Кишинев: 1999, с.37.
20. GALBEN, A. *Din „Obiceiul Pământului” al Moldovei Feudale, sec.XIII – prima jumătate a sec.XIX*. Chișinău: Știința, 1986, p.70.
21. ARAMĂ, E. Moștenirea, căsătoria și familia (sec.XV-XVI). În: *Legea și Viața*, 1992, nr.8, p.52.
22. ALEXANDRESCO, D. *Principiile dreptului civil roman*. București: 1926, p.23.
23. PLANIOL, M. *Traite elementaire de Droit Civil*. Paris: 1927, p.4.
24. BOȘAN, M.D. *Testamentul: evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*. București: Lumina LEX, 2000, p.134.
25. SĂVOIU, E. Cine moștenește casa în vechiul drept românesc. În: *Curierul judiciar*, 1947, nr.5-6, p.35-36.
26. ERBICIANU, V. Obiceiul pământului ca normă legală de interpretare judecătorească. În: *Cuvîntul Dreptății*, 1920, nr.4, p.109-112; nr.5, p.225-230.
27. ȚAPU, R. *Succesiunea testamentară, obârșie și evoluție*. Craiova: Themis, Fundația Europeană Titulescu, 2001, p.97.
28. ARAMĂ, E. Din istoria dreptului românesc. Cartea românească de învățătură. În: *Buletinul Asociației tinerilor juriști*, 1998, nr.2(6), p.47-55.
29. ȚAPU, R. *Op. cit.*, p.100.
30. *Sobornicescul Hrisov*, 1785, 1835, 1839. Ediție critică. București: Academia Română, 1958, p.15.
31. *Manualul legilor, sau așa-numitele cele șase cărți, adunat de pretutindeni și prescurtat de vrednicul de cinste păstrătorul de legi și judecător la Salonic Constantin Harmenopulus / Trad. de I.Peretz*. București: Cartea Românească, 1921.
32. ȚAPU, R. *Op. cit.*, p.107.
33. *Manualul juridic al lui Andronache Donici*. București: Ediție Critică, Academia Română, 1959, p.155
34. În: *Monitorul Oficial*, 1919, nr.62.
35. În: *Monitorul Oficial*, 1919, nr.172.
36. În: *Monitorul Oficial*, 1928, nr.77.
37. ARAMĂ, E. *Op. cit.*, p.163.
38. СУРИЛОВ, А. *Государственно-правовые акты Молдавской СССР (1924-1941 гг.)*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1963, с.152.
39. Codul civil al RSSM din 26.12.1964.
40. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86/661. Republicat în temeiul Legii nr.133 din 15.11.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.467-479, art.784.

Date despre autor:

Iulia BANARESCU, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Europene din Moldova.

E-mail: iu.banarescu@mail.ru

Prezentat la 01.06.2020